

Milorad NIKČEVIĆ (Osijek)

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera
Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“
mnikcevi@ffos.hr

NAZNAKE CRNOGORSKE POEZIJE ZA ĐECU KRAJEM XIX I POČETKOM XX VIJEKA*

Dok je srpska književnost, kao i druge nacionalne literature kontaktnih naroda, imala svoju genealogiju, kontinuitet reazvoja i afirmisane predstavnike književnosti za decu još u periodu romantizma i svoju istaknutu dečiju periodiku, dotle se u crnogorskoj književnosti takav književni žanr nije zadugo mogao javiti. Iako je bilo pokušaja da se stvori neki oblik književnosti za decu, rezultati su na estetskome planu i sadržaju bili isprva mršavi ili skoro zanemarljivi, što je i razumljivo kad se u obzir uzmu specifičnosti razvoja crnogorske literature. Crnogorska književnost je nosila u svojoj sredini prvjenstveno predznak tradicionalne književnosti epskoga sadržaja. Tek kad su sačinjena umjetnička ostvarenja književnosti za decu kod eksponiranih i afirmiranih pjesnika romantike i kad su ta ostvarenja dobila svoju potvrdu da predstavljaju djela *trajne umjetničke vrijednosti* u drugim nacionalnim književnostima: u srpskoj (J. Jovanović Zmaj), hrvatskoj (I. Brlić-Mažuranić) i slovenačkoj književnosti (F. Levstik, O. Župančič), počeli su se stidljivo ovde-onde javljati i autori pjesama za decu u Crnoj Gori. Takvi žanrovi su rijetko objavljivani u crnogorskoj periodici, već su pretežito izlazili van nje, najčešće u srpskim i inostranim dečjim glasilima, a ponekad su ih sabirali i u zasebnim zbirkama poezije.

Ključne riječi: *istorija književnosti, crnogorska književnost, romantizam, lirska poezija, poezija za decu*

* Ovaj rad odlomak je iz rukopisa Istorije crnogorske književnosti od sredine XIX vijeka do 1918. godine.

Savremena nauka o književnosti sve više pažnje poklanja proučavanju dječje književnosti i književnosti za decu.¹ U korpus književnosti za decu ulaze književna djela koja su po tematskome sadržaju i jezičkoj strukturi primjerena estetskome senzibilitetu, doživljaju i recepciji dece i njihovu interesu. Interesi su veoma važni u psihičkome razvoju svakog čovjeka, pa tako i kod najmlađih ljudskih bića. U psihologiji autori različito definišu interese, iako se većina njih slažu da su interesi trajni i da su usmjereni prema određenim emocionalnim, racionalnim i psihičkim aktivnostima i ciljevima.² Polazeći upravo od psiholoških definicija interesa, mogli bismo utvrditi da su i poetski/literarni interesi trajno usmjerene aktivnosti prema književnoumjetničkome djelu, posebno prema njihovim književnim žanrovima: lirike i epike, narativnim i dramskim žanrovima i drugim vidovima umjetnosti (likovnoj, muzičkoj, plesnoj i sl.).

Prema tome, u književnost za decu se ubrajaju ona književna djela koja pisci stvaraju vodeći računa o njihovoj primjerenosti, zapravo vodeći računa o mladim čitaocima, njihovoj specifičnoj senzibilnosti i prijemčivosti da ta djela receptivno prisvoje, emotivno dožive i „pretoče“ u svoje racionalno-imaginativne slojeve i spoznaje.

Književnost za decu počela se je razvijati postepeno, kultivisati i nameutati kao poseban literarni žanr tek u vrijeme stilske formacije prosvjetiteljstva, da bi u periodu raspjevane romantike, sredinom, a osobito krajem XIX vijeka, dobila svoj procvat i razmah i u svjetskoj i u južnoslovenskim literaturama. Zapravo, mnogi pisci publikovali su upravo u tome vremenu svoja literarna ostvarenja koja su najčešće ulazila u korpus djela dječje književnosti i u sistem njihove dačke lektire. U tome istom periodu počeli su se jače štampati tekstovi odabranih usmenih tvorevina i knjiga domaćih i stranih stvaralaca za decu.

¹ Ovdje je neminovno uspostaviti poetičku distinkciju: književnost za decu pišu nadareni književnici, a dječju književnost stvaraju intuitivna deca koja svoj poetski ili kakav drugi umjetnički svijet izražavaju u stihu, priči, slici i ritmu ili drugom umjetničkom žanru.

² Mladen Zvonarević dao je psihološko određenje pojma interesa, pa kaže: (...) *što se tiče samog pojma interesa on je osobito težak za definiranje, tako da mnogi autori, koji inače opširno obrađuju tu kategoriju, ne daju za nju nikakve definicije. G. Allport smatra u svojoj definiciji da su interesi posebna vrsta trajnih stavova koji se u pravilu odnose više na čitavu klasu objekata nego na jedan jedini objekt. H. Harren u svojem psihologijskom „Rječniku“ daje dvije definicije interesa: 1. osjećaji koji prate specijalnu pažnju prema nekim sadržajima; 2. stav, karakteriziran usmjeravanjem pažnje na neki intelektualni sadržaj, uvijek pozitivan po smjeru. I u nastavku te teorijske premise Zvonarević objašnjava: Kao što vidimo, autori ističu dvije osnovne doživljajne karakteristike interesa: uvijek su po smjeru **pozitivni**, tj. uvijek su usmjereni prema nečemu, i po tome se razlikuju od stavova koji mogu biti ne samo pozitivni nego i negativni. Druga je osobina da je interes zapravo popratni **osjećaj** nekih oblika pažnje, i to prijatan osjećaj koji se pojavljuje za vrijeme bavljenja objektom (ili idejom) koji nas interesira* (Mladen Zvonarević, *Socijalna psihologija*, 3, Zagreb, 1981, 254–255).

Bajke, epovi, legende, priče i pričice te pripovijesti i drugi jednostavni oblici (poslovice i zagonetke, mitovi i memorabile) priređivani su prvobitno za mlade čitaoce i oni su sve više postajali omiljeno štivo za decu. Tim književnim žanrovima nastojalo se prvenstveno uticati na razvoj estetskoga senzibiliteta i ukusa, na odgoj i obrazovanje, na formiranje duhovno zdravoga i svestrano razvijenoga mladog čovjeka. *Nacionalni i patriotski momenti su u delima za decu, takođe bili prisutni i imali su svoju ulogu u formiranju nacionalne svesti, kao što su i crkva i neki društveni pokreti nastojali da utiču na lektiru i putem nje na podmladak.*³

I dok je srpska književnost, kao i druge nacionalne literature kontaktnih naroda, imala svoju genealogiju, kontinuitet razvoja i afirmisane predstavnike književnosti za decu još u periodu romantizma i svoju istaknutu dečju periodiku,⁴ dotle se u crnogorskoj književnosti takav književni žanr nije zadržao mogao javiti. Iako je bilo pokušaja da se stvori neki oblik književnosti za decu, rezultati su na estetskome planu i sadržaju bili isprva mršavi ili skoro zanemarljivi što je i razumljivo kad se u obzir uzmu specifičnosti razvoja crnogorske literature. Crnogorska književnost je nosila u svojoj sredini prvenstveno predznak tradicionalne književnosti epskoga sadržaja. Nije se, dakle, ni mogla roditi takva inspirativna klima koja bi podsticala stvaraoce epske sredine da progovore intimno, emotivno o svojim ljubavnim, lascivnim, satiričnim, a kamoli dečjim emocijama i osećajima. To tim prije kad se zna da su stvaraoци crnogorske literature dugo bili istinski čuvari epskih zbivanja, okrenuti epskoj poeziji i istorijskim događajima, pa su se čuvali da svoje emocije, svoje ljubavne porive i suptilne osećaje (koji bi odudarali od epsko-herojskih sadržaja i tirada) javno izliju u svoje tvorevine. Pa i sâm Petar II Petrović Njegoš, kao najveći književni eksponent južnoslovenske romantike, svoj suptilni ljubavni san o snahi Milonjića bana u *Gorskome vijencu*, ne saopštava na svetlost dana, već u *mrtvo doba noći* kad svi spavaju: (...) *Kad pred zoru, i noć je mjesečna,/ vatra gori nasred šenokosa,/ a ona ti odnekuda dođe,/ ukraj vatre šede da se grije./ Čuje da svak spava u kolibe./ Tada ona vijenac rasplete,/ pade kosa do niže pojasa;/ poče kosu niz prsa češljati,/ a tankijem glasom naricati/ kako slavlja sa dubove grane (...).*⁵ Dakle, ljubavne i lascivne emocije bile su duboko potiskivane, zapretane u poetskom subjektu jer su se radije slavili epski podvizi, rodoljubni poduhvati, agonalni podvizi i pjevale

³ *Rječnik književnih termina*, Institut za književnost i umetnost u Beogradu, Beograd, 1986, 353.

⁴ U literaturi se kao prva periodična publikacija za decu kod Srba navodi Poučitelni magazin K. Mrazovića, a prvi dečji časopisi su *Vedež* (1848) kojega je uređivao J. Navratil, *Smilje* (1864), uređivao ga I. Filipović, i *Prijatelj serbske mladeži* (1866) uređivao ga J. Vukičević.

⁵ Petar II. Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, priredio Vojislav P. Nikčević, Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1997.

apoteoze o slobodi i nacionalnome otporu protiv tuđina. Tek kad su sačinjena umjetnička ostvarenja književnosti za decu kod eksponiranih i afirmisanih pjesnika romantike i kad su ta ostvarenja dobila svoju potvrdu da predstavljaju djela *trajne umjetničke vrijednosti* u drugim nacionalnim književnostima: u srpskoj (J. Jovanović Zmaj), hrvatskoj (I. Brlić-Mažuranić) i slovenačkoj književnosti (F. Levstik, O. Župančič), počeli su se stidljivo ovđe-onđe javljati i autori pjesama za decu u Crnoj Gori. Takvi žanrovi su rijetko objavljivani u crnogorskoj periodici, već su pretežito izlazili van nje, najčešće u srpskim i inostranim dečijim glasilima, a ponekad su ih sabirali i u zasebnim zbirkaama poezije. Na autore književnosti za decu Trifun Đukić se nije ni osvrtao u svom književnome pregledu. Usputno i sporadično skrenuo je pažnju na književnost za decu i Radoslav Rotković u svom *Pregledu crnogorske literature od najstarijih vremena do 1918.*⁶ Smiono, ali ne previše studiozno, sintetički pogled na pisce za decu dao je tek u naše vrijeme Novak R. Miljanić u članku pod nazivom *Začetnici crnogorske dječje književnosti.*⁷ No, da bismo u cjelosti sagledali i taj fenomen u crnogorskoj književnosti istaći ćemo, u dijahronijskoj i sinhronijskoj ravni, nekoliko stvaralaca.

KRSTO R. JOVANOVIĆ (1855-?) je prema Rotkovićevome zapisu bio poznat kao kreativan učitelj i pratilac Peka Pavlovića na njegovim bojnim istorijskim pohodima. Vjerovatno ga je sama profesija usmjerila na pisanje poezije za decu. Pisao je za svoje učenike lirske sastave. Preko njih je nastojao da probudi interes kod dece: za prirodu, za boje zavičaja, za vizuelne elemente, ali ujedno i interese za bogatstvo i raznovrsnost elemenata poezije za decu: za poetske slike, za ritam, za fabulativnost, za ekspresivne i impresivne pjesničke metafore i epitetoniku riječi, za poetsku igru. Dakle, za sve one vrijednosti koje dijete može dobiti u svom ranom i osobito senzibilnom periodu života. Otuda je Krsto R. Jovanović, istina pod uplivom stvaralaštva pjesništva J. J. Zmaja, štampao i to u Zmajevom Nevenu (pokrenut 1878, dakle poslije oslobodilačkih ratova u Crnoj Gori!) svoje brojne lirske pjesme. Iako su te pjesmice sadržajem i jezikom pravljene po uzoru i modelu poetike pjesama za decu J. J. Zmaja, one i danas djeluju prilično svježje, skladno, harmonično i vrlo lijepo. Djeluju kao razgranato platno romantičarskih slikara. Standardne metafore i epitetonika njegovih pjesama nalazile su zasigurno odjeka u doživljaju učenika te ih podsticale, kroz uspjele asocijacije i osobene senzacije, na afektivan odnos prema stvarnosti.

RISTO M. POPOVIĆ-ĆUPIĆ (1870–1922) porijeklom je iz Zagarača. Osnovnu je školu završio u rodnome mjestu i Danilovgradu, a nižu gi-

⁶ Dr Radoslav Rotković, „Pregled crnogorske literature. Od najstarijih vremena do 1918.“, *Stvaranje*, br. 4, 1979, 635.

⁷ Novak R. Miljanić, „Začetnici crnogorske dječje književnosti“, *Ovdje*, br. 15, Titograd, 1974, 10.

mnaziju i Bogoslovsko-učiteljsku školu na Cetinju. Dugo je radio kao seoski učitelj u Zupcima, a 1893. bio je rukopoložen za sveštenika. Pred samu smrt bio je proizveden u čin protojereja. Umro je u svome rodnom mjestu. Imao je književnih pretenzija jer se dosta samoinicijativno usavršavao, čitajući našu i stranu pedagošku, didaktičku i romantičarsku literaturu.

U književnosti se javio 1893. godine, a saradivao je u cetinjskoj Luči, Bosanskoj vili, Ilustrovanome glasniku, Prosvjeti, Glasu Crnogorca, Književnome listu, Srpskome cveću, Srpskoj vezilji, Rodoljubu, Nevenu, Golubu, Spomeniku, Zapisima. Pretežito je pisao poeziju za decu, a Ujedinjeno srpstvo u Čikagu štampalo mu je i zbirku pripovjedaka *Crnogorke* (1908). Te su mu priče tematikom vezane za lokaciju crnogorske i primorske seoske sredine. Uprvo zbog toga što u njima *ima nešto topline i duha, pričanja i po koja (...)* slika, unio ga je Petar M. Božović u *Antologiju crnogorskih pjesama i pripovedača* s nepotpunom pričom *Ogriješio si se* (Slika sa sela), a uzgredno ga je spomenuo Trifun Đukić i dr Petar Šobajić u *Leksikonu pisaca Jugoslavije*. Njegove pripovijetke s temama iz crnogorskoga sela donose porazne slike socijalnoga stanja, uz poneki idilični prizor sela, ali i prizore surove životne borbe za opstanak. Iako se u tim pričama najčešće oslikava socijalna bijeda, u njima nema društvene kritike, već se, naprotiv, ističe plemenitost crnogorskoga naroda. Takva je i priča *Ogriješio si se*. U njoj je fiksiran trenutak umiranja staroga Todora, jednoga od *onije starih Crnogoraca, vukobaša i hajduka, kojima je bila kuća gora i planina; koji se borio sa zakletim neprijateljem cijelog svog vijeka, koji nije tekao blago, već branio krst i vjeru i slobodu zlatnu*.⁸ No takva kuća i takav seoski proslavljeni hajduk vremenom propade: život njega i njegove brojne porodice doveden je na socijalni rub. Sve odiše u toj priči snažnim opisima toga doma. Sve je usmjereno na sliku propasti, na jad i čemer, nemaštinu, bijedu i glad. U njegovu domu, u trenutku kad mu tijelo skončava, seoski pop Jovan čini samrtničku pričest, ali preko njegovih neposrednih opservacija ocrtavaju se duboke tragedije Todorove brojne porodice. Likovi se ukućana međusobno optužuju i sudaraju jer je ih nemaština dovela do netrpeljivosti, gladi. Dovala ih je do ljudskih kreatura, iznemoglih, bolesnih na smrt i ojađenih ljudi. Dijalozi i slike te priče umnogome odaju realistički postupak, stvarnost crnogorskoga sela krajem XIX vijeka.

Cijeli pripovjedački i pjesnički opus Rista M. Popovića, prema tome, nije kvantitativno veliki, a još je manji po svom sadržajnom i estetskom učinku. Vrijedno je to što je Risto Popović kao učitelj u crnogorskoj sredini nastojao približiti deci lirsku poučnu i didaktičku poeziju, pa je i sâm u tom žanru i senzibilitetu pisao rodoljubne pjesmice koje odišu neposrednošću i jednostavnošću poetskoga izraza. Takve su mu sve pjesme za decu koje je objavio

⁸ Petar M. Božović, *Antologija crnogorskih pjesnika i pripovedača*, Štamparija „Ujedinjenje“, Podgorica, 1928, 81.

u Spomeniku: *Bratu Bošku* (1901, 5, 71), *Đački ristanak* (1901, 6-7, 104), *Srpčićima* (1901, 10, 146), *Zapisi* (1901, 10, 1559) *Uz preslicu* (1902, 3, 33), *Pivljanin Bajo* (11/1903, 6-7, 101. 102), a u somborskom Golubu objavio je pjesmu *Srpkinjici* (1902, 5,53), *Dekovi darovi* (1905, 2, 26–27), a kao duhovnik služio se poučnom i didaktičnom literaturom koja je na njega ostavila tra- ga i postakla ga da napiše *Mudre filozofske izreke* (Golub, 1905). Uza sve to, Risto Popović bavio se i sakupljanjem usmene književnosti, posebno srpskih sevdalinka koje je objelodanio u knjizi *Srpske narodne sevdalinke*.⁹ Posebno se ističu njegove usmene pjesme iz Zubaca, đe je učiteljevao od 1881. do 1893. godine.¹⁰ Premda su te pjesme po svom sadržaju i porijeklom donekle neutralne, u njima se može ipak oštetiti „boja podneblja“. To se posebno odnosi na one lirske pjesme Rista Popovića-Ćupića koje je sakupio u Zubcima. Pjesme iz te zbirke, koje dijelom šaljivo ukazuju na mane đevojke i njihov izgled, svjedoče o đevojačkim manama određenoga kraja. Tako, primjera radi, čitamo: ona je *grdna ka grdojka*, *zapasana ko Paštrovka*, *šarene raše ko Spičanka*.¹¹ Pisao je pop Risto Ćupić i rasprave iz crkvenoga života i školske priručnike za oblast bogoslovlja. Prema tome, cijelo njegovo književno djelo je na granici književnoistorijskoga dokumenta, a manje ima vidljivih estetskih učinaka u njegovome opusu. Stoga ga i bilježimo kao pojavu u konstelaciji književnosti/poezije za đecu jer je izgleda u tome žanru dosegao donekle i najveće poetske učinke.

I Ćupićev savremenik **JOŠO K. DULETIĆ** je izgleda po rođenju njegov zemljak iz Danilovgrada. Njega prvi put spominje Novak R. Miljanić u članku o književnosti za đecu, a nije ga anotativno mimoišla ni zagrebačka *Bibliografija* đe je oskudno notiran.¹² Iz tih podataka jasno se ocrtava saznanje da je taj skromni književnik sarađivao u brojnim časopisima van Crne Gore: u Borbi Balkana (1909), listu Napred (1918), Spomeniku (1904, 1905), a u Princ Rupertu, gradu u Kanadi, pokrenuo je *list za zabavu, pouku i književnost Otadžbina* (1910, 1911). Iz njegova lista se saznaje da je onde biran za blagajnika srpskog dobrotvornog društva „Balkan“ (1910).

U svim spomenutim časopisima i listovima svojevremeno je objavljivao pjesme za đecu, ali i neke prozne sastave. Miljanić eksplicite navodi da je Duletić objelodanio u Spomeniku pjesme: *Narod* (9/1901, 6–7, 92–93), pjesmu tugovanku *Popu Joku Vuletiću* (1901, 8–9, 114), *Raskošnik* (1901, 10, 151–152), patriotsku pjesmu *Slavnog sam roda* (1901, 11, 165–166), te nježne pjesme za đecu: *Rasti sine* (1903, 11, 168), *Majčina radost* (1903, 11,

⁹ Pančevo, 1892.

¹⁰ Pavić-Ević, „Pop Risto Popović-Ćupić“, *Vezilja*, br. 10, Vršac, 1905, 73.

¹¹ „Što si grdna“, *Luča*, br.15, Cetinje, 1897, 443.

¹² *Bibliografija*, 4/II/1, Zagreb, 1960, 634.

168). Već sami naslovi tih pjesama ukazuju *da su namijenjene djeci i da spadaju u književnost za djecu*.¹³ Osim tih pjesmica za decu, objavio je Duletić i neke druge, pretežito rodoljubne i ljubavne pjesme, sačinjene u kvatrinama, u Građaninu¹⁴: *Deka Savićev* (1904, 6), *Kod izvora* (1904, 15), *U spomen I* (1904, 30), *U spomen III* (1904, 19), *Dao bih...* (1904, 46), *Pevao sam* (1905, 32). I u kalendaru Balkan (1909) koji je izlazio u Čikagu, Duletić je objavio dvije pjesme: *Izrodi* i *Zapisi*, prva tipična *persiflaža i invektivna protiv špijuna i kradljivaca*, a druga je *izrazito meditativna, a ima osam distihova, dok je prva od četiri kvartene*.¹⁵ Dodamo li i to da je Duletić i u spomenutom listu Otadžbina objelodanio nekoliko sastava: *Zapisi*, meditativnu pjesmu od 11 distiha, *Stijena* od tri kvartine, poemu *Ljubio sam*, *Dva groba*, misona pjesma u šesnaestercu, *Mučno vrijeme*, pjesma od tri kvatrena u kojoj je dikcija *psovačkog sadržaja protiv neljudi* i sadržajnu biografiju o *Stojanu Kovačeviću*. Svi ti radovi književnika Joša K. Duletića, iako su stvarani van tokova crnogorske književnosti, predstavljaju zanimljivu književnu pojavu, pa se kao takvi i situiraju u integralni dio crnogorske književnosti. Svakako uz njegovo ime veže se i još nekoliko pjesnika za decu s crnogorskoga područja koje na ovom mjestu treba notirati. To su: **MITAR A. NENEZIĆ** koji je ispjevao rodoljubivu pjesmu u kojoj kritikuje diplomatiju zbog *Srbije stare*, a objelodanio je u Pravdi (1904, 4), **ĐORĐIJE M. DRAGOVIĆ** koji se takođe javio rodoljubnom pjesmom *Domovini – Crnoj Gori* u istom časopisu (1904, 20), **ALEKSA J. DRECUN** koji je naveo da je porijeklom iz Onogošta/Nikšića, a napisao je bar dvije pjesme, socijalnu *Moja sirotica* i *Dvije ruže* izrazito ljubavnoga sadržaja u Pravdi (1904, 20). U istome časopisu (1904, 29) saraduje i bezimena pjesnikinja N. V-ić s Cetinja koja je objelodanila jednu uspješniju sentimentalno-ljubavnu pjesmicu.

I o **VUKAŠINU GAGOVIĆU-PIVLJANINU** u književnoj istoriji i kritici je malo što pisano. O njemu znamo samo ono što je u spomenutom članku iznio Novak R Miljanić, a oskudne podatke objavila je i zagrebačka *Bibliografija*.¹⁶ Piva mu je bila, što se može sasvim sigurno iščitati iz njegovih poetskih sastava, rodno mjesto, ali je kao mladić otišao u Srbiju. U Aleksincu je 1899. godine završio učiteljsku školu, a potom je službovao u selu Crkvice kraj Vučjega dola/Oputna Rudina (od 1899. do 1901), a potom u selu Vojinovu kod Leskovca (od 1901. do 1913). I on je, kao i njegovi savremenici, objavljivao pjesme i to u kratkome rasponu, od 1899. do 1913. Godine, kad je naglo prestao. Poeziju je objavljivao van Crne Gore, pretežito u: somborskome Golubu (1899–1912), Građaninu (1899–1902), Spomeniku

¹³ Novak R. Miljanić, 10.

¹⁴ Izlazio je kao nedeljnik i formatom je podsećao na Glas Crnogorca.

¹⁵ Novak R. Miljanić, Isto, 10.

¹⁶ *Bibliografija*, 5/II, 1960, Zagreb, 2-3.

(1900, 1908, 1910), Bratimstvu (1901, 1908, 1910), novosadskome Ženskom svetu (1900, 1901, 1903), Slovenskome jugu (1903), Nedelji (1910–1913), Štampi (1910–1913), a svega se jedanput javio u cetinjskome Književnom listu (1901) s pjesmom *Crnogorsko kolo*. Njegov poetski opus nije veliki. Napisao je svega 20 lirskih pjesama. Najpotpuniji opis njegove poetike sažeo je Novak R. Miljanić ovako:

*Svojim porukama i tematikom, njegova poezija spada znatnim dijelom u dječju, pa je uz Markovića i najveći, najplodniji dječji pjesnik među crnogorskim začetnicima književnosti za djecu. Ima dosta rodoljubivih pjesama sa svim odlikama i vrlinama u kojem su nastale, a po broju ljubavnih pjesama spada opet u plodnije crnogorske pjesnike ovog žanra, čiji je broj daleko veći ...*¹⁷

Izgleda da je Vukašin Gagović svoj cjelokupni opus na kraju sabrao u posebnu zbirku poezije nazvavši je *Pesme srpskoj mladeži* (1912)¹⁸, koja je svojevremeno našla i kritičkoga odjeka u somborskome Golubu.¹⁹

Uz tu skupinu dosta respektabilnih stvaralaca za decu koji su se nametnuli pjesničkim opusom, a poneki od njih pripovijednim i dramskim žanrom, javljali su se osobito van Crne Gore i neki drugi stvaraoци za decu. Oni su bili, uz ove najveće, njihovi saputnici, početnici stvaralaštva za decu i pjesnici kratkoga daha. Svojim su opusom ostali na margini crnogorske književne zbilje tek kao pojedinačni slučajevi koji su se ovđe-onđe pojavili i istoga trenu nestali sa literarne pozornice. Takvi su bili: **Petar Dragović**, **Jovan M. Tomašević**, **Milisav J. Ljepava**, **Đuro Špadijer** i drugi. Zajedničko svim tim pjesnicima književnosti za decu jeste to što je njihovo pjesništvo odisalo didaktičnošću, a veoma često i tendencioznošću. Vjerovatno je ta crta njihove poetike i poruke iznjedrena u njihovim pjesmama zato što su to bili (većina od njih) seoski učitelji, pa su pod emotivnim doživljajem škole i nastavnoga maternjeg jezika i književnosti, nastojali da na određenim modelima književnosti za decu odgoje svoje učenike; da im daju i uliju putem tendenciozne poetske poruke, senzibilnosti i određeni emotivni doživljaj i svjetonazor. Zato Miljanić i kaže da Duletićevo pjesništvo odlikuje tendencioznost, ali da ni ostali pjesnici koje smo sagledali i interpretirali u ovome poglavlju *nijesu se osobito trudili da sakriju tendencioznost u svom pjesničkom stvaralaštvu*.²⁰

KRSTO V. MARKOVIĆ (1882-1902) nije po evokaciji i daru bio prvi poetski stvaralac. Na ovome mjestu istaći ćemo da je ostavio štampane svo-

¹⁷ Isto, 10.

¹⁸ Izašla je u Požarevcu.

¹⁹ Anonim, *Golub*, br. 3, 47.

²⁰ Isto, 10.

je *Pjesme i priče* (1903),²¹ koje su tematikom vezane za književnost za decu. Naime, u tu zbirku je uvrstio ukupno 60 poetskih tvorevina koje su različitog poetkog žanra i estetskih vrijednosti. Najbliži bismo bili istini ako kažemo da su te pjesme na nivou poezije za decu, ali u ponekim pjesmama autor se ipak izdiže iznad toga estetskog učinka. Sâm izdavač njegove zbirke poezije je citirao riječi koje u suštini najtačnije ocrtavaju njegovu poetiku. Iz „Predgovora“ te zbirke čitamo:

*Krstov je rad na knjizi početnički, pritom rad jednog djeteta; ali ipak u ovom se radu jasno ogleda Markovićeva duša kao humana i rodoljubiva, čedna i čista kao kap rose. Osjećanja izražena u većini njegovih stihova s etičke tačke gledišta predstavljaju nam pravi put po ideji dobrote, a takve su uglavnom i priče Markovićeve.*²²

Autor tih pjesama je i u stihovima *Pjesnik* ponajbolje izrazio svoj programski okvir i dao odgovor na smisao i bit svoje poezije, pa u neku ruku upravo ta Markovićeva tvorevina predstavlja *ars poeticu* njegova pjesništva, zbog čega je skraćeno i donosimo na ovom mjestu:

„Ja sam pjesnik, zapazite jednom,
pa ne grajte oko mene tudi;
Ja tišinu volim, a vam sv’jetu b’jednom
Nek se grajom napajaju grudi!
Ja hoću, da pjevam i da se uznosim
Tamo gore, vid’te među zv’jezde s mislima se nosim,
Tamo gore, među njima svima
Dopâ mi se život tako mio,
Pjesnička mi j’ zaprijala klima
Među svima na tron sam zasio.

Pjevaću bubi maloju i zelenom lugu,
Pjevaću tici šarnoj i vjernojoj drugu;
Pjevaću dolu – gori, r’jeci i potoku,
Pjevaću brzom dori – i crnome oku;
Pjevaću božjem rajju i šarnome cv’ću,
Pjevaću tuđem kraju – al’ ga ljubit’ neću;
Pjevat ću domovini – zavičajju dragom.“

Nije Marković u tim stihovima izrazio samo svoj imanentni odnos prema svojim poetskim tvorevinama, već je daleko prije izrekao raspone svojih tema i motiva koje se zaista granaju u nekoliko unutarnjih tematskih i motiv-

²¹ Izdali njegovi prijatelji i poštovaoci u okviru Srpske štamparije u Zagrebu 1903.

²² Isto, 13.

skih krugova: **rodoljubive** koje su najbrojnije i u kojima se veže i eksponira ljubav prema domovini, majci i zavičaju Crne Gore, njegovom rodnom zetskom kraju i istaknutim pojedincima iz toga areala (*Majka i sin, Guslama, Gledajte braćo mila, Živio nam dragi čika-Vasa, Na Badnju večer, Svakome na svoje, Samo sloga, Dušmanu, Srpcićima, Majci, Na Vidov-dan, Spomeniku, Svom bratu Blažu, umrlom 28. novembra 1895, Na dan dvadesetogodišnjice oslobođenja Zete, Na grobu Božidara Vukovića, Sve za srpstvo* i slično), **poučne** (*Iskrenost, Dobar učinak*), **intimne/opšteljidske pjesme** (*Zagonetka, Iskrenost, Na Uskrs, Slatke riječi, Istina, Na smrtnoj postelji, Zorkina ptica, Pjesnik, San, Zašto* i sl.), **pejzažne pjesme** (*Mali cvetak, Dijete lasti, Na proljetnom uranku, Zima, Jesen, Ljetni dan, U noći, U zimu, Kita cvijeća, Kraj mora, Posljednja oluja, Oj proljeće* i sl.), **misaone** (*Istina, Na smrtnoj postelji*), **ljubavne** (*Njoj, San, Zašto*), **socijalne pjesme** (*Pjesma jednog siromaha, Na smrtnoj postelji, Posljednji savjet, Pogledajte, San, Zašto, Zagonetka* i sl.) i svega jedna **satirična** pjesma pod samoironijskim naslovom *Majmunu*.

U svim tim skupinama poetska raspjevanost Krsta Markovića je apsolutno doživljena i istinita, u njegovim se pjesmama ošete brojne predstave (asocijacije, emocije, doživljaji krajolika i prirode). Dakle, pjesnik je uspostavljao odnose između riječi, prirodnih pojava, emocija i stvari. Lirski subjekt rezultate svog promatranja (ošete, asocijacije, emocije) transformiše u novu poetsku strukturu, u kojoj je riječ poprimila individualna značenja u pjesmi. To je korak pretočen u kreativno izražavanje. Promatranje pokreće izražavanje, ono ga kod Markovića na neki način i determiniše. Iako je nevješt u versifikaciji poetskoga tkiva, u organizaciji stiha će se sve i svašta rimuje, neke Markovićeve rodoljubive i pejzažne pjesme su uspješnih i većih estetskih učinaka, ali pod uticajem usmenoga pjevanja što će ilustrativno potvrditi prvi i potonji stihovi njegove pjesme *Kraj mora*:

Ponoć tamna zemlju obavila,
 Sa pokrovom drži joj pokrila;
 Samo pjesma sitnijeh talasa,
 Što nijemu tišinu prolama,
 Da i pusta ponoć nije sama.
 Tu pjesmicu – tajno žuborkanje
 Tu pjesmicu – tajno jadovanje,
 Samo jedno srce razumije
 I na pjesmu takovu se – smije.
 Te u ponoć, kada more zbori,
 Trči tamo, da se razgovori.
 (...)
 Široko more – visoko nebo,
 A ja sam legô u čunić moj

I u beskrajnost tumarajući,
Pogled na vale puštio svoj.
Vidim jednoga kako se digne
Ponosno leti njegov je sv'jet,
Kad drugi dođe, prvog nestane,
Propadne i on i njegov lêt.
U tom trenutku na ljude mislim,
Na sreću njinu i život svoj;
Sve je to isto kô sitni vali
I njihov laki žubora roj!²³

Marković je još od mladalačkih dana bio saradnik listova za decu. U Spomeniku (izlazio u Pančevu 1893–1914) je objavio priču *Budite milostivi*. U stvari, to je prijevod s talijanskoga jezika, a tematika je socijalno usmjerena prema siroti i socijalno zapuštenoj deci. Bio je saradnik i somborskoga Goluba (1897. i 1898), đe je objelodanio nekoliko pjesama i jednu priču. Bio je saradnik i nikšićkoga lista Nevesinje (1898) i Spomenice vojvode Vukovića Podgoričanina.²⁴ Svi Markovićeви radovi su sabrani u pomenutoj zbirci *Pjesme i priče*.

I na kraju, u zaključku izlaganja o petskome svijetu Krsta Markovića bitno je kazati da taj pjesnik i pripovjedač nije imao dubljih stvaralačkih pretenzija, ali je ipak u crnogorskoj književnosti ostavio nekoliko uspjelijih pjesama za decu koje dikcijom i poetskim iskazom odaju stvaraoca snažnijih emotivnih raspona i iskrenih poetskih pobuda.

NIKOLA NIKO Đ. VUČETIĆ (1884–1918) svrstava se među najznačajnije crnogorske pjesnike za decu naznačenoga perioda. Njegov životni i stvaralački put podseća nas na građansku i stvaralačku biografiju Ide Verone. Oboje porijeklom potiču iz bokeljske sredine, ali je životni udes njihove roditelje odveo veoma rano na put stranstvovanja. Idini roditelji su rano preselili u Rumuniju, a roditelji Nikole Vučetića odselili su se u Carigrad/Instanbul. Onđe se rodio mladi Nikola Vučetić od roditelja: oca Đura/Đorđa Vučetića koji je rođen u Budvi i majke Jovanke (rođena Ramadanović) koja je poticala iz Kotora. Odselivši se u Carigrad iz socijalnih razloga, otac Nikole Vučetića radi kao činovnik u predstavništvu pomorskoga preduzeća „Lojd“. Kako nas informiše Novak R. Miljanić²⁵, njegova je porodica bila brojna i imala je više sinova, koji su bili svi školovani, ali su poslom bili razasuti u pojedinim evropskim metropolama đe su još kao mladi skončali živote: Petar (pomorac) u Njujorku, Milan u Alžiru, a Marko je radio u Rusiji, pa potom u Trstu đe je

²³ Isto, 82.

²⁴ *Bibliografija*, 6/III, Zagreb, 1960, 467.

²⁵ „Književnik Niko Vučetić“, *Boka*, Herceg-Novi, 1977, 253–259.

i umro 1963. godine. Prema nekim pisanim informacijama, Nikola završava osnovnu i srednju školu (gimnaziju) u Carigradu, a studira u Beogradu đe završava pravni fakultet, pa potom upisuje Školu političkih nauka (Ecole des Siences politique) u Parizu. O njegovu službovanju zna se samo toliko da je bio službenik u nekoliko inostranih (francuskih) diplomatskih predstavništava. Olga Mijanović iz Kotora (ćerka pjesnika Novice Nikolića) u pisanoj je formi poslala svojevremeno Novaku R. Miljaniću određena saznanja o Nikoli Vučetiću. Dragocjeno je to što se uz tih podataka može, bar donekle, rekonstruisati njegova štura građanska i stvaralačka biografija. Stavila mu je na uvid i njegovu zbirku pjesama pod nazivom *Srce i ljubav*.²⁶ Sve to zapravo upotpunjuje onu sumornu mozaičku sliku koja se je ovđe-onđe mogla ranije samo parcijalno iščitati na osnovu podataka koje je Vučetić ostavio kao pjesnik u književnoj periodici.

On se veoma rano, početkom XX vijeka, počeo javljati kao pjesnik za đecu i u somborskom časopisu za đecu Golub.²⁷ U njemu je objavio ukupno 24 pjesme, mada se među njima nalaze i neke tvorevine istoimenog banijskog pjesnika Nikole Vučetića.²⁸ Saradivao je Nikola Đ. Vučetić Bokeljski i u ondašnjim drugim periodičnim publikacijama, poput: pančevačkoga Spomenika i Građanina, Zmajeva Nevena, Narodnoga lista, Cetinjskoga vjesnika, Trube, beogradskih Večernjih novosti, novosadske Zastave i Žene, Jutarnjega izdanja; Carigradskoga glasnika²⁹. Uzme li se u obzir da njegova zbirka *Srce i ljubav* sadrži oko sto pedeset lirskih pjesama, zajedno s onim tvorevinama koje je objavio u književnoj periodici, književni je opus Nikole Vučetića zasigurno pozamašan. Miljanić navodi i to da je Vučetić imao 1912. godine spremljenu za štampu još jednu rukopisnu zbirku pjesama: *Po ćudi vremena (...) koja je čekala milost nekog beogradskog izdavača*, ali je taj rukopis izgleda nestao zauvijek bestraga.³⁰ Poetski opus Nika Vučetića pripada korpusu poezije za đecu i po tematskome i motivskome sadržaju može se podijeliti u nekoliko vrsta: ljubavne, rodoljubive, misaone/meditativne, pejzažne i humorističke pjesme. One su estetski nevjeste sa slabim poznavanjem poetske versifikacije i upotrebe poetskoga jezika. Bez obzira na to što je Vučetić vladao stranim jezicima (turski, francuski, talijanski, njemački i engleski jezik) i dobro poznao njihove književnosti njemu je poliglotizam umnogome smetao jer je *ostavio (...) vidnog traga i na njegovo stvaralaštvo na našem jeziku. U pjesmama se više služi ekavštinom, a u prozi ijekavštinom, ali ima i miješanja*

²⁶ Beograd, 1908.

²⁷ U njemu je objavljivao svoje pjesme povremeno od 1901. do 1912. godine.

²⁸ *Bibliografija*, sv. 7, Zagreb, 1960, 277–278.

²⁹ Detaljniji izvori Vučetićeve bibliografije naznačeni su citiranom članku Novaka R. Miljanića.

³⁰ Vidi: J. V. u *Zastavi*, 1912, 13.

ovih narječja u istom sastavu, što je i razumljivo kad se ima u vidu njegovo stranstvovanje.³¹

Uz Vučetićeve poetski opus treba svakako napomenuti i njegovo dramsko stvaralaštvo. Pored najnovijeg dramoleta u časopisu Golub, on je objelodanio u časopisu Žena više dramskih djela: *Svilena haljina* (1913, 7), komedija (jednočinka); *Glavni zgoditak* (1913, 4), skica i dvije pojave (šala); *Komična prosidba* (1914, 9), komedija (jednočinka); *U samrtnom času* (1914, 3), tragedija u dva čina (prijevod s francuskoga jezika i u koautorstvu); *Skromnost ili Crna Ruža* (1914, 5), komedija (jednočinka). Vučetićeve drame su na većem umjetničkom i estetskom nivou nego njegove pjesme. U njima *izvrgava podsmijehu i osudi razne malograđanske (ne)zgode u životu beogradske gradske sredine sa očiglednom namjerom da djeluje vaspitno, da popravi stanje. Jedino je tragedija U samrtnom času sentimentalna žalopojka nad udesom svoga kuma Dragutina T.*³²

Vučetić se okušao i u stvaralaštvu na francuskome jeziku. U francuskoj periodici je objavio više pjesama i nekoliko rasprava o raznim problemima. Posebno se ističe njegova sociološka studija o bokeljskome ustanku *Un soulèvement dans les Bouches de Cataro 1869*. Da je Vučetićevo stvaralaštvo imalo odjeka u francuskoj književnosti i kulturi, svjedoči i podatak da je o njegovoj poeziji pisao francuski književnik Moris Rostan, sin poznatih književnika Emona Rostana (1868–1918) i Lojze – Roze (1871–1953), koji mu je posvetio i jednu pjesmu. *Ovaj zakašnjeli francuski romantičar bio je oduševljen stvaralaštvom pjesnika Nika Đ. Vučetića-Bokeljskog* – kaže Novak R. Miljanić.³³

Na kraju reći ćemo i to da je Nikola Vučetić stvaralac otuđenoga bokotorskog zavičaja i svoje domovine Crne Gore, otuđenoga maternjeg jezika koji je na putevima stranstvovanja i na raskršćima civilizovane Evrope „izgubio“. U njemu je imao poetske pretenzije da sazda svoj poetski svijet, ali je u toj vječnoj nostalgiji za rodnim krajem svojih roditelja (Boka Kotorska) sagoario. *Da je samo prošao, projedrio njenim zalivom (Boke), sigurno bi to opisao ili opjevao (...). Ono davanje nadimka „Bokelj“ i „Bokeljski“ na našem i francuskom jeziku, najviše govori koliko mu je Boka bila draga* – kaže njegov biobibliograf Novak R. Miljanić koji ga je istrkao iz vela dubokoga zaborava.

Literatura

- Anonim, *Golub*, br. 3, Sombor, 1899.
- *Bibliografija*, 4/II/1, Zagreb, 1960.

³¹ Novak R. Miljanić, 415.

³² Isto, 418.

³³ Isto, 417.

- *Bibliografija*, 5/II, Zagreb, 1960.
- *Bibliografija*, 6/III, Zagreb, 1960.
- *Bibliografija*, sv. 7, Zagreb, 1960.
- Božović, Petar M. – *Antologija crnogorskih pjesnika i pripovedača*, Štamparija „Ujedinjenje“, Podgorica, 1927.
- Marković, Krsto V. – *Pjesme i priče*, Srpska štamparija, Zagreb, 1903.
- Miljanić, Novak R. – „Književnik Niko Vučetić“, *Boka*, Herceg-Novi, 1977.
- Miljanić, Novak R. – „Začetnici crnogorske dječje književnosti“, *Ovdje*, br. 15, Titograd, 1974.
- Pavić-Ević. – „Pop Risto Popović-Čupić“, *Vezilja*, br. 10, Vršac, 1905.
- Petrović Njegoš, Petar. – *Gorski vijenac*, priredio Vojislav P. Nikčević, Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1997.
- Popović-Čupić, Risto. – „Što si grdna“, *Luča*, br.15, Cetinje, 1897.
- Popović-Čupić, Risto. – *Srpske narodne sevdalinke*, Pančevo, 1892.
- *Rječnik književnih termina*, Institut za književnost i umetnost u Beogradu, Beograd, 1986.
- Rotković, Radoslav. – *Stvaranje*, broj 4, Titograd, 1979.
- Vučetić, Niko. – *Srce i ljubav*, Beograd, 1908.
- Zvonarević, Mladen. – *Socijalna psihologija*, 3, Zagreb, 1981.

Milorad NIKČEVIĆ

BEGINNINGS OF MONTENEGRIN CHILDREN'S POETRY AT THE END OF XIX AND BEGINNING OF XX CENTURY

While the Serbian children's literature and other national literatures of contact nations had their own genealogy, continuity in development and renowned representatives of children's literature, even back in the period of Romanticism, and while they had prominent children's periodicals, in Montenegrin literature this literary genre could not develop for a long time. Although there have been attempts to create some forms of children's literature, the results of those attempts were, on the aesthetic level and in terms of their contents, initially almost negligible, which is understandable when all the specifics of development of Montenegrin literature are taken into account. In its

environment, the Montenegrin literature was primarily determined by traditional epic literature content. It was not until the time when literary works of art for children were created by well-known and renowned poets of romance and when their works proved to represent the works of *lasting artistic value* in other national literatures, such as Serbian (J. Jovanović Zmaj), Croatian (I. Brlić-Mažuranić) and Slovenian (F. Levstik, O. Župančič), that the first authors of children's poems started to appear in Montenegro. Such genres were rarely published in Montenegrin periodicals, and were mostly published abroad, predominantly in Serbian and international children's magazines, and were also sometimes gathered in separate poetry collections.

Key words: *history of literature, Montenegrin literature, Romanticism, lyric poetry, children's poetry*